

SKEPTER

JAARGANG 36

NUMMER 3

HERFST 2023

Onderzoek: Paranormaal geloof in Nederland

SKEPTER

Los nummer 8,50 euro
Verschijnt driemaandelijks

REDACTIE

Hans van Maanen
Pepijn van Erp
Jan Willem Nienhuys
Ronald Veldhuizen

VORMGEVING

Hans van Maanen

ADMINISTRATIE

Mario Tamboer

DRUKWERK

Scholma Print & Media, Bedum

OMSLAG

Raphael Oliveira: Dark ghost

AUTEURSRECHT

© De auteurs, 2023

ISSN

0921 5085

STICHTING SKEPSIS

Postbus 2657
3500 GR Utrecht
Telefoon: 040-2216791
E-mail: info@Skepsis.nl
Website: Skepsis.nl
Weblog: Skepsis.nl/blog
Facebook: [StichtingSkepsis](https://www.facebook.com/StichtingSkepsis)
X / Twitter: [skepsisnl](https://twitter.com/skepsisnl)

ABONNEES EN DONATEURS

Een abonnement op Skepter kost € 33 (bij incasso € 28) per jaar. De minimumbijdrage voor donaties aan Stichting Skepsis is € 50 (bij incasso € 45) per jaar. Een donateurschap voor het leven kost € 450. Donateurs ontvangen het tijdschrift gratis en krijgen korting op de toegangsprijs van het jaarlijkse Skepsiscongres. Donaties en abonnementsgelden kunnen worden overgemaakt naar bankrekening NL 55 INGB 0000 568 808 (BIC INGB NL2A) ten name van Stichting Skepsis. Alle bedragen zijn inclusief btw.

Stichting voor wetenschappelijk onderzoek
van paranormale verschijnselen

DAGELIJKS BESTUUR

Prof. dr. F. P. Israel – voorzitter
Dr. J. W. Nienhuys – secretaris
Drs. E. A. G. Mulder – penningmeester

ALGEMEEN BESTUUR

Drs. P. J. van Erp B. O. Vos, arts
Drs. C. A. M. Jonk Prof. dr. E.-J. Wagenmakers
Drs. M. G. A. Koller Dr. W.-J. van Zeist
A. M. Tieben

COMMISSIE VAN AANBEVELING EN ADVIES

Prof. dr. L. Batstra – psycholoog
Prof. dr. P. Borst – klinisch biochemicus
Prof. dr. P. J. D. Drenth – psycholoog
Prof. dr. E. P. J. van den Heuvel – astronoom
Prof. dr. G. 't Hooft – theoretisch natuurkundige (Nobelprijs 1999)
Prof. dr. V. Icke – astronoom
Prof. dr. H. L. G. J. Merckelbach – psycholoog
Prof. dr. ir. I. Smeets – wiskundige

Skeptische werkgroepen: Kloptdatwel.nl
Belgische zusterorganisatie Skepp: Skepp.be

De Stichting Skepsis is erkend als ANBI, een algemeen nut beogende instelling. Dat betekent dat donateurs giften boven onze minimumdonatie kunnen aftrekken van hun belastbare inkomen, en dat Skepsis geen belasting hoeft te betalen over erfenissen en schenkingen. Het financiële jaarverslag van de stichting staat ter inzage op de website.

DOELSTELLINGEN VAN SKEPSIS EN SKEPP

Het verrichten van kritisch onderzoek naar beweringen die op basis van de huidige stand van de wetenschappelijke kennis hetzij uiterst onwaarschijnlijk zijn, hetzij met deze kennis in tegenspraak zijn. In het bijzonder richten de organisaties zich op als pseudowetenschappelijk te kwalificeren verklaringen en als paranormaal geduide verschijnselen. Hierbij claims, verklaringen of theorieën niet a priori af te wijzen. Hun waarde wordt slechts bepaald na kritisch onderzoek en objectieve evaluatie van alle argumenten. Beide zijn vrij van filosofische, levensbeschouwelijke en politieke opvattingen. Het verzamelen en ontsluiten van literatuur, documenten en ander materiaal dat op bovenstaande beweringen betrekking heeft. Het onder een groot publiek bekendmaken van de resultaten van haar eigen en ander kritisch onderzoek door het uitgeven van een periodiek, het organiseren van lezingen en congressen en het geven van voorlichting via de media, scholen enzovoort. Het onderhouden van contacten met organisaties die haar doelstellingen geheel of gedeeltelijk onderschrijven.

Wellcome

4

Wie denkt er nog aan wichelen?

4 Geloof in het bovennatuurlijke daalt fors

door Suzanne Hoogeveen, Michiel van Elk en Eric-Jan Wagenmakers

14 'Luister toch naar sceptici'

door Pepijn van Erp

18 Hack je eigen metabolisme

door Ronald Veldhuizen

22 Skepsiscongres 2023

23 'Zedenverwildering' is zinsbegoocheling

door Hans van Maanen

26 Suicideplannen in de scanner

door Ronald Veldhuizen

30 Het Mozart-effect

door Enith Vlooswijk

33 Buitenaardsen nemen Amerikaans Congres over

door Henk Schutten

36 Congressen en symposia

37 Pleidooi voor redelijk denken

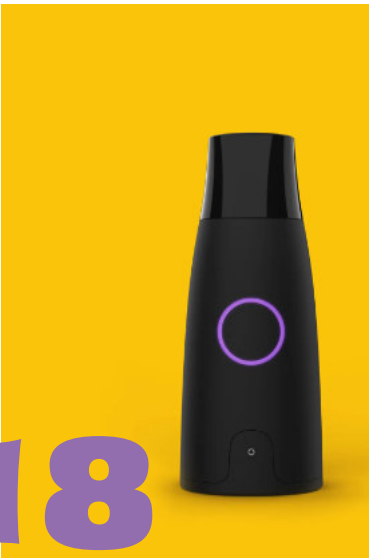
door Pieter Drenth

41 Een schat aan informatie voor de beginnende scepticus

door Jan Willem Nienhuys

47 Ype & Ionica zijn skeptisch

Lumen

18

Naar een flexibele stofwisseling

Wikimedia

30 Twee klavieren tegen epilepsie

30

Zo herken je pseudowetenschap

Wetenschappers zullen nooit beweren de waarheid in pacht te hebben. Een theorie geldt als 'waar' zolang waarnemingen die theorie ondersteunen. Als er nieuwe feiten beschikbaar komen kunnen de conclusies veranderen. Naarmate er meer bewijzen zijn voor een bewering zal deze als betrouwbaarder gelden.

Deze manier van werken heeft de afgelopen eeuwen indrukwekkende resultaten opgeleverd, zoals antibiotica, ruimtereizen en smartphones. Ons bestaan is er, over het geheel genomen, beter door geworden. Geen wonder dat de wetenschap veel prestige heeft.

Pseudowetenschappers proberen mee te liften op dit prestige van de echte wetenschap. Pseudowetenschap doet zich voor als wetenschap, maar is het niet. Je kunt het herkennen aan (onder andere) de volgende dingen:

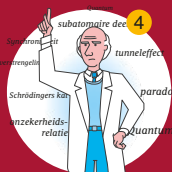
1 'Niet-weerlegbare' uitspraken

2 Anekdoten als bewijsmateriaal

3 'Cherry picking'

4 Wetenschappelijk klinkende termen

Geloof in het boven- natuurlijke daalt fors

Het geloof in paranormale verschijnselen is onder Nederlanders de afgelopen dertig jaar gehalveerd. Wel denkt nog steeds ruim de helft van de Nederlanders dat bovennatuurlijke verschijnselen bestaan, waarbij vooral spoken, geesten, buitenaardse wezens en engelen in opkomst lijken. Ruim tien procent van de bevolking moet er in het geheel niets van hebben, zo blijkt uit onderzoek in opdracht van de stichting Skepsis.

Foto: G. Lanting

DOOR SUZANNE HOOGEVEEN,
MICHEL VAN ELK EN
ERIC-JAN WAGENMAKERS

IK NEEM aan dat de lezer bekend is met het idee van buitenzintuiglijke waarneming en de betekenis van de vier onderdelen daarvan, namelijk telepathie, helderziendheid, voorkennis en psychokinese. Deze verontrustende fenomenen lijken al onze gebruikelijke wetenschappelijke ideeën te ontkennen. Wat zouden we ze graag in de kiem smoren! Helaas is het statistisch bewijs, in ieder geval voor telepathie, overweldigend.

Alan Turing, de grondlegger van de computerwetenschap en kunstmatige intelligentie, maakte geen geheim van zijn geloof in buitenzintuiglijke waarneming. Sterker nog, het menselijk vermogen tot buitenzintuiglijke waarneming vormde een van Turings kernbezwaren tegen het idee dat machines echt zouden kunnen ‘denken’.

En Turing is niet de enige beroemde wetenschapper die overtuigd was van het bestaan van het paranormale. Newton was een toegewijd alchemist die eindeloos experimenteerde om de wijsheden der Ouden en het geheim van het leven te ontdekken; Pierre Curie, die met zijn vrouw Marie in 1903 de Nobelprijs Natuurkunde deelde, woonde vaak seances bij van het befaamde medium Eusapia Palladino, en ook filosoof Arthur Schopenhauer stelde dat we helderziendheid en voorspellende dromen niet kunnen ontkennen ‘nu talloze getuigenissen, uit de meest geloofwaardige kringen, dergelijke toekomstvoorspellingen hebben bevestigd.’

De aanhoudende populariteit van goeroes, bergkristallen en spirituele retraites getuigen van een aanhoudende interesse in bovennatuurlijke verschijnselen onder meer gewone mensen. Niet alleen in *Happinez*, maar ook in verschillende grote kranten hebben stukken gestaan over het nieuwe ‘manifesteren’, het cre-

eren van je eigen realiteit door jezelf daarvoor toestemming te geven. En inmiddels ook *moneyfesteren* — ‘Jouw leven vol financiële overvloed begint hier!’ (cursuskosten € 199, gespreide betaling niet mogelijk).

Geheimzinnige krachten

Wij hebben in opdracht van de Stichting Skepsis in een samenwerking van de Universiteit van Amsterdam en Kieskompas de aanwezigheid van paranormaal geloof in Nederland anno 2023 gepeild. Het onderzoek is deels een herhaling van de opinieanalyse *Geheimzinnige krachten*, die in 1985 werd uitgevoerd door de Nederlandse Stichting voor Statistiek.

Onze studie is preregistreerd op het Open Science Framework (Osf.io/jx758), waar de vragenlijst, de gebruikte criteria om ‘paranormaal gelovigen’ en ‘sceptici’ te identificeren en de geplande analyses zijn vastgelegd voordat het onderzoek metterdaad begon.¹

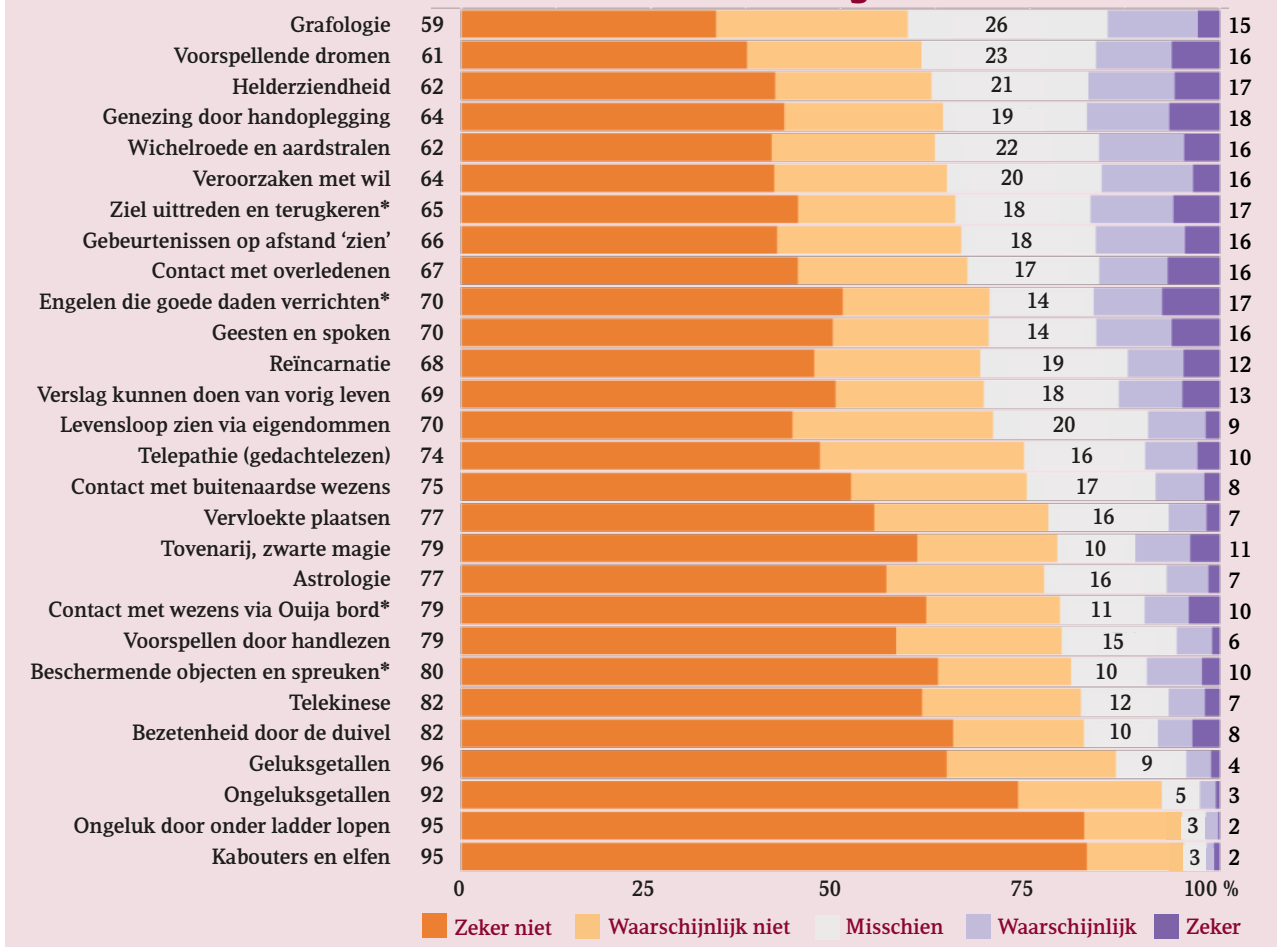
Mocht de vragenlijst (aan het eind van dit stuk toegevoegd) u bekend voorkomen, dan heeft u wellicht enige tijd geleden de speciale Skepsis-versie van de vragenlijst ingevuld, die werd uitgezet om te zien in hoeverre het *Skepter*-publiek de naam van de stichting eer aandoet (*spoiler alert*: dat doet het).

Wezens en gaven

De term ‘paranormaal geloof’ is een containerbegrip: het gaat om verschijnselen die betrekking hebben op bovennatuurlijke wezens zoals enge-

1. Het secundaire doel van het onderzoek was het in kaart brengen van de factorstructuur van paranormaal geloof met behulp van verschillende analysetechnieken. Deze resultaten zullen in de nabije toekomst worden gerapporteerd in een wetenschappelijk artikel.

Waarin Nederlanders geloven...

Figuur 1. Verschijnselen zijn geordend op basis van de gemiddelde geloofscore (van hoog naar laag). De percentages tonen het aandeel ongelof, neutraliteit en geloof per verschijnsel (van links naar rechts). Verschijnselen met een * stonden niet in de vragenlijst van 1985 en zijn in het huidige onderzoek toegevoegd. De foutmarge bedraagt +/- 2 procent.

len, spoken en kabouters, maar ook bijzondere menselijke gaven zoals telepathie, helderziendheid, en wichelroedelopen. Sommige paranormale fenomenen vallen deels samen met religieuze tradities, zoals contact met overledenen, genezing door handoplegging of reïncarnatie, terwijl andere meer dagelijks bijgeloof behelzen, zoals het gevaar van onder een ladder door lopen of het bestaan van geluksgetallen. De gemeenschappelijke noemer is daarbij de schending van wetenschappelijke inzichten op het gebied van natuurkunde, biologie en psychologie.

Daarnaast spreken we van paranormale overtuigingen wanneer ze wor-

den onderschreven door mensen van wie normaliter door hun samenleving verwacht mag worden dat ze in staat zijn tot rationeel denken en realiteitstoetsing. Daarmee vallen zowel idiosyncratische overtuigingen zoals psychische wanen als geloof in samenzweringstheorieën en pseudowetenschap als homeopathie buiten deze werkdefinitie.

Meer dan de helft

We vroegen een representatieve steekproef van 2511 Nederlanders in hoeverre zij geloven in 28 paranormale verschijnselen, op een vijf-puntsschaal van 'zeker niet' tot 'zeker'. De resultaten zijn samengevat in

de grafiek hierboven en zijn online beschikbaar ([Osf.io/645tz](https://osf.io/645tz)).²

Allereerst blijkt uit het onderzoek dat iets meer dan de helft van de Nederlanders in iets paranormals gelooft. Dat wil zeggen, 55,6 procent van de ondervraagden onderschrijft

2. De data zijn verzameld tussen 25 april 2023 en 4 mei 2023 onder het Kieskompas VIP-panel, een gestratificeerde steekproef op basis van geslacht, leeftijd, opleiding, migratieachtergrond, Nielsen-regio en stemgedrag. De data zijn vervolgens gewogen op basis van dezelfde kenmerken om de resultaten generaliseerbaar te maken voor stemgerechtigde inwoners van Nederland.

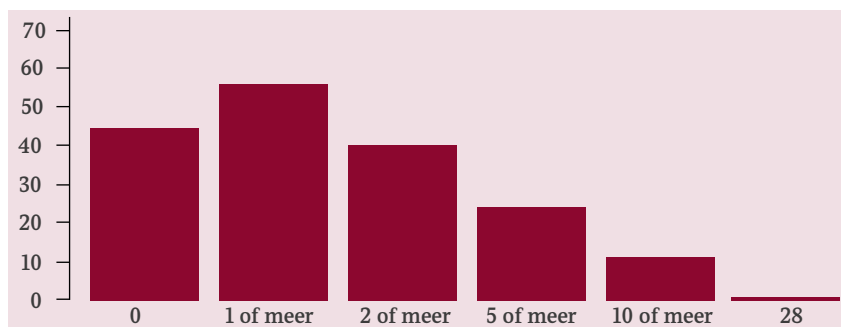
ten minste 1 van de 28 paranormale verschijnselen met enige zekerheid (een antwoord ‘waarschijnlijk’ of ‘zeker’). Slechts 18,6 procent kwalificeert als scepticus op basis van het criterium dat men ongeloof rapporteert op alle 28 items met enige zekerheid (een antwoord ‘waarschijnlijk niet’ of ‘zeker niet’).

Opvallend is dat de zelfperceptie nogal eens afwijkt van deze ‘objectieve’ definitie van een scepticus. We hebben namelijk ook gevraagd in hoeverre mensen zichzelf als paranormaal gelovig beschouwden op een schaal van 0 tot 100. Hier gaf bijna een derde zichzelf een score 0. Toch kan slechts 13,3 procent worden beschouwd als gehard scepticus — iemand die nul waarde aan paranormale verschijnselen hecht en zichzelf ook een nul op de geloofschaal heeft gegeven.

Een of meer

De grafiek op deze pagina toont hoeveel paranormale verschijnselen respondenten onderschrijven. Hier is inderdaad te zien dat de meerderheid van de bevolking in minimaal één verschijnsel gelooft. De groep die in twee of meer paranormale fenomenen gelooft, is al kleiner dan de groep die geen enkel verschijnsel met enige zekerheid onderschrijft, en bijna een kwart ziet wel wat in vijf of meer. Precies 1 van de 2511 ondervraagden (0,04 procent) is overtuigd van het bestaan van alle 28 paranormale verschijnselen.

Ten slotte vroegen we de respondenten te schatten hoeveel Nederlanders paranormale overtuigingen hadden. Dit kwam uit op 35,7 procent — beduidend hoger dan het gemiddelde op de schaal van het zelf-gerapporteerde geloof: 26,1. Men acht de buren meer paranormaal angehaucht dan zichzelf. Het is overigens wel la-

Figuur 2. Percentage onderschreven paranormale verschijnselen op basis van de vragenlijst met 28 items.

ger dan de 55,6 procent die we vonden met het criterium dat fiducia in een enkel paranormaal verschijnsel iemand al tot gelovige maakt.

Ieder voor zich

Al gelooft de meerderheid van de Nederlanders dus in iets paranormals, ze zijn het weinig eens over de verschijnselen zelf — er is geen enkel item waarover een meerderheid enigszins stellig is. Tegelijkertijd worden de meeste paranormale fenomenen toch door 10 tot 20 procent van de mensen ‘waarschijnlijk waar’ of ‘zeker waar’ geacht.

Zoals blijkt uit figuur 1 zijn helderziendheid, genezing door handoplegging, het bestaan van engelen en van geesten en spoken relatief populair. De traditionele paranormale gave van wichelroedelopen en de spirituele TikTok-trend van ‘manifesteren’ wordt door ongeveer 1 op de 6 ondervraagden onderschreven. Dagelijks bijgeloof, zoals het idee van geluk- en ongeluksgetallen en het gevaar van onder een ladder door lopen worden het minst waarschijnlijk geacht. Elfen en kabouters kunnen op nog minder aanhang rekenen en bungelen onderaan de lijst, al is hun populariteit groeiende.

Trollen

Voor wie naast verbazing over deze resultaten ook direct skepsis voelt

opborrelen over de geloofwaardigheid van de data willen we benadrukken dat we mechanismen hebben ingebouwd om te filteren op onoprechte respondenten — ‘trollen’ in de volksmond.³

Uit onderzoek blijkt namelijk dat enquêtes naar onalledaagse opvattingen, waaronder paranormale gaven en samenzweringstheorieën, soms niet serieus genomen worden door ondervraagden en vervolgens ‘grappig’ of provocatief worden ingevuld (zo gaf 15 procent in een Amerikaanse enquête aan te geloven in de complottheorie dat Hillary Clinton betrokken was bij een satanische pedo-

3. In navolging van eerder onderzoek hebben we vier items opgenomen om onoprechte respondenten (‘trollen’) te identificeren. Drie van deze items betreffen gebeurtenissen met een lage incidentie als indicatie voor oneerlijk antwoorden (onwaarschijnlijke lichaamslengte rapporteren, meer dan zeven kinderen hebben en meer dan elf uur slapen) en één item vraagt expliciet of respondenten geneigd zijn om op een humoristische of onoprechte manier te antwoorden. Deelnemers werden gesignaleerd als onbetrouwbare respondenten als ze onaannemelijke antwoorden gaven op ten minste twee van de drie items met een lage incidentie en/of als ze aangaven ten minste ‘soms’ onoprecht te antwoorden (een score van 3 of hoger op de vijfpunts antwoordschaal).

filiebende, bekend als ‘Pizzagate’, maar werd de helft daarvan gemarkeerd als mogelijk onoprecht). In onze studie bleek het aandeel trollen relatief klein (2,5 procent) en had het vrijwel geen invloed op de percentages.

1985 en 2023

Met enige verbazing werd 38 jaar geleden geconstateerd dat 40 procent van de Nederlanders gelooft in aardstralen en genezing door handoplegging (en dat voor 4 van de 813 respondenten geloof in kabouters en elfen op eigen ervaring gestoeld was).

In tabel 1 hieronder staan de percentages van geloof in 1985 en 2023 naast elkaar. ‘Geloof’ is weer het antwoord ‘waarschijnlijk’ of ‘zeker’.

Duidelijk is dat de meeste percentages behoorlijk gedaald zijn, in sommige gevallen gehalveerd of meer:

terwijl in 1985 nog 40 procent van de ondervraagden aangaf te geloven in wichelroedelopen en genezing door handoplegging, is dit nu minder dan 20 procent. Anderzijds is het geloof in fenomenen rond het voortbestaan van de ziel na de dood stabiel gebleven: contact met overledenen, reïncarnatie en kennis van een vorig leven blijven voor een op de zeven Nederlanders waarschijnlijk. In het algemeen zien we dat geloof in ‘positieve bovennatuurlijke krachten’, zoals voorspellende dromen, sterker is dan in negatieve krachten, zoals het bestaan van vervloekte plaatsen. Wel blijkt de eerste categorie meer gedaald dan de tweede: vervloekte plaatsen, zwarte magie en bezetenheid door de duivel blijven rond de 10 procent terwijl geloof in toekomstvoorspellingen, handoplegging, dingen laten gebeuren met

mentale kracht, gedachtelezen en handlezen allemaal onder de 20 procent zijn gezakt.

Geloof in vreemde wezens lijkt het sterkst te zijn toegenomen: geloof in contact met buitenaardse wezens, spoken en geesten, en kabouters en elfen is grofweg verdubbeld ten opzichte van 1985. (Het is duidelijk een gemiste kans dat we in het huidige onderzoek niet hebben geïnformeerd in hoeverre onderschrijving van de paranormale verschijnselen is gestoeld op eigen ervaring...)

Drie groepen

In 1985 werd ook onderzocht hoe paranormaal geloof verdeeld was over verschillende Nederlandse bevolkingsgroepen. Paranormaal geloof bleek met name populair onder vrouwen, niet-kerkelijke religieuzen, en hoogopgeleide jongeren. Deze bevin-

	Nederlandse bevolking			Skepsis
	1985	2023	Verandering	2023
Grafologie	42	14,8	-65	1,8
Voorspellende dromen	22	16,3	-26	1,9
Helderziendheid	31	17,3	-44	2,3
Genezing door handoplegging	41	17,5	-57	3,5
Wichelroede en aardstralen	41	15,9	-61	2,1
Veroorzaken met wil	23	15,6	-32	2,3
Ziel uittreden en terugkeren*		17,0		2,5
Gebeurtenissen op afstand ‘zien’	34	16,4	-52	2,5
Contact met overledenen	15	15,9	+6	2,0
Engelen die goede daden verrichten*		16,6		1,8
Geesten en spoken	7	16,3	+133	1,7
Reïncarnatie	11	12,1	+10	1,3
Verslag kunnen doen van vorig leven	10	13,3	+33	2,0
Levensloop zien via eigendommen	20	9,5	-53	2,3
Telepathie (gedachtelezen)	32	9,8	-69	1,9
Contact met buitenaardse wezens	4	8,5	+113	1,0
Vervloekte plaatsen	8	6,7	-16	2,1
Tovenarij, zwarte magie	12	11,2	-7	2,1
Astrologie	13	7,0	-46	0,8
Contact met wezens via Ouija bord*		9,9		0,8
Voorspellen door handlezen	11	5,7	-48	0,3
Beschermende objecten en spreuken*		9,6		0,7
Telekinese	15	6,7	-55	0,8
Bezetenheid door de duivel	10	8,1	-19	1,2
Geluksgetallen	9	4,4	-51	0,4
Ongeluksgetallen	6	2,6	-57	0,1
Ongeluk door onder ladder lopen	4	1,8	-55	0,2
Kabouters en elfen	1	1,7	+70	0,5

Tabel 1. Percentage Nederlanders en Skepter-lezers dat in paranormale verschijnselen gelooft, in 1985 en in 2023. Getallen zijn gebaseerd op representatieve steekproeven van respectievelijk 813, 2511 en 1789 respondenten.

dingen uit 1985 hebben gefungeerd als hypothesen en zijn formeel getest in onze steekproef.

Destijds werden de respondenten in drie groepen verdeeld: een groep waarbij geloof in sterke mate voorkomt, een middengroep en een groep waarbij paranormaal geloof weinig zwakke mate voorkomt (hoe die indeling tot stand is gekomen, vermeldt het verslag niet). Vervolgens is gekeken hoe de groep ‘gelovigen’ verdeeld is over demografische categorieën.

Clusters

Om zo dicht mogelijk aan te sluiten bij deze analyse hebben we hier iets dergelijks gedaan, met behulp van een zogeheten latenteklasseanalyse, waarbij wordt gezocht naar de mogelijke verbanden onder de antwoorden van groepen respondenten. Ook wij vonden drie clusters respondenten: ‘gelovigen’ (of: half-sceptici: het gemiddelde antwoord van deze groep ligt nog steeds onder het midden van de schaal, tussen ‘waarschijnlijk niet’ en ‘misschien’; 25,6 procent), ‘sceptici’ (49,9 procent), en ‘zwevers’ — mensen die openstaan voor in ieder geval enkele paranormale fenomenen: 24,5 procent).

De eerste twee demografische groepen met relatief sterke paranormale overtuigingen zijn weinig verrassend op basis van de wetenschappelijke literatuur: ook in de huidige steekproef vinden we dat vrouwen en mensen die zich identificeren als spiritueel-maar-niet-religieus relatief hoog scoren op paranormaal geloof.

De derde bevinding uit 1985 vonden de onderzoekers onverwacht:

Anders dan men wellicht zou menen blijkt dit geloof bovendien een moderne zaak te zijn. Het zijn niet

Groep met sterk paranormaal geloof	1985	2023	
Alle volwassen Nederlanders	41	26	
Vrouwen	45	34	✓
Spiritueel maar niet religieus	65	50	✓
Jongeren (18–24 jaar)	51	21	×
Inwoners van de grote steden	50	27	×
Hoog- of middelbaar-opgeleid	48	22	×

Tabel 2. Percentage gelovigen in verschillende groepen. In de derde kolom is aangegeven of de hypothesen die op grond van de data uit 1985 zijn geformuleerd statistisch significant standhielden.

de ‘achterlijken’ of ‘dommen’ in de samenleving die er allerlei irrationele denkbeelden omtrent de werkelijkheid op na houden, doch in tegendeel de groepen die wij in het marktonderzoek plegen te betitelen als consumptiepijoniers: de hoogopgeleiden, de inwoners van de grote steden en de jongeren!

Deze voorspellingen omtrent leeftijd, geografische locatie en opleidingsniveau blijken in onze data geen stand te houden. Leeftijd lijkt geen eenduidige invloed te hebben, en paranormaal geloof neemt zeker niet af met leeftijd. Daarnaast vinden we geen bewijs dat inwoners van de grote steden extra gevoelig zijn voor paranormaal geloof, noch een relatie met opleidingsniveau.

In 1985 luidde de conclusie van de enquête dat geloof in ‘het occulte’ of paranormale sterker was dan vroeger. Als verklaring werd gespeculeerd over het verband met het ‘IK-tijdperk’ — de term werd in 1979 geïntroduceerd — aangezien de verschijnselen waarin geloof in 1985 wijdverspreid was veelal te maken hebben met bijzondere vermogens van de mens, zoals telepathie en genezing door handoplegging. Daarnaast werd het resultaat gerelateerd aan de ontkerkelijking van de Nederlandse samenleving, als gevolg waarvan men op zoek zou zijn gegaan naar een soort ‘polymorfe algemene gelovigheid’: in

plaats van de voorgeschreven christelijke leer kan men een individueel, op maat gemaakt pakket van bovennatuurlijke verschijnselen samenstellen, met elementen variërend van helderziendheid en hekserij tot contact met aliens en reïncarnatie.

Havermelkelite

In 2023 lijkt geloof in het paranormale weer enigszins afgezwakt te zijn. Opvallend is dat de jongeren uit 1985 — de 56- tot 62-jarigen van nu — nog steeds de mensen zijn met het sterkste paranormaal geloof. Wellicht is er sprake van een cohorteffect, en was en is deze groep op zoek naar zingeving los van de kerken in een economisch onzekere tijd.

Die zoektocht naar zingeving en een bovennatuurlijke realiteit lijkt onverminderd populair, maar is mogelijk de afgelopen veertig jaar enigszins van gedaante veranderd. Een nieuwe vorm van spiritualiteit is in opkomst, waarin de helende kracht van het eigen lichaam en ‘energetische verbondenheid’ centraal staan, al dan niet in combinatie met complotdenken. Deze moderne stroming wordt door wetenschappers ook wel *conspirituality* genoemd, waarin positieve elementen als de kracht van liefde, verbondenheid en intuïtie samenkomen met negatieve externe invloeden zoals complotten over covid-vaccinaties en ondergrondse pedofilië-bendes. De belangrijkste gemene

Het kantoor van FBI-agenten Fox Mulder en Dana Scully.

Wikipedia

deler is de overtuiging dat alles verbonden is en je niets zomaar voor waar kunt aannemen — inclusief zaken waarover wetenschappelijke consensus bestaat zoals de effectiviteit van vaccinaties en de menselijke bijdrage aan de klimaatcrisis.

Skepsis

De opvatting dat je niets zomaar voor waar kunt aannemen zal *Skepter*-abonnees niet vreemd zijn. Ons vermoeden was echter dat hun kritische blik zich niet zozeer op (wetenschappelijke) autoriteiten richt, als juist op wetenschappelijk ongefundeerde verschijnselen, waaronder paranormaliteit. We besloten de proef op de som te nemen en de enquête over paranormaal geloof ook voor te leggen aan donateurs en abonnees van *Skepter* (plus hun kennissen en vrienden), als interessante controlegroep voor

de representatieve Nederlandse steekproef. Zoals verwacht onderschrijft deze Skepsis-groep ($N = 1789$) paranormale overtuigingen in veel mindere mate.

Aan de hand van onze criteria identificeren we 12,1 procent paranormaal gelovigen onder de *Skepter*-lezers (dus waarschijnlijk of zeker geloof in ten minste één item), aanzienlijk lager dan de 55,6 procent in de algemene steekproef. Daarnaast vinden we 65,4 procent harde skeptici onder de *Skepter*-lezers (waarschijnlijk of zeker ongelooft op alle items), wat toch wellicht lager is dan de naam van de stichting doet vermoeden, al geven we toe dat dit wel een behoorlijk streng criterium is.

De drie fenomenen waarvoor *Skepter*-lezers het meest openstaan — waarvoor ze af en toe ‘misschien’ antwoorden in plaats van ‘niet’ —

zijn grafologie (het bepalen van iemands karakter op basis van hun handschrift), contact met buitenaardse wezens en het geven van correcte levensloopbeschrijvingen aan de hand van iemands bezittingen. Voor dat laatste merken we echter op dat deze vraag ook op een niet-paranormale manier kan worden geïnterpreteerd; iemand die veel voetbalgerelateerde items bezit, is waarschijnlijk een voetbalfan en iemand die veel speelgoed bezit, is of heeft waarschijnlijk een kind. Sommige respondenten lieten ons anekdotisch weten dat ze deze interpretatie van de vraag overwogen. (Ook hier stelden de *Skepter*-lezers ons niet teleur.)

Een nuchter volkje

Voor wie enigszins verbaasd dan wel geschokt is over de omvang van paranormaal geloof in Nederland hebben

we ter geruststelling nog wat buitenlands vergelijkingsmateriaal. In de Verenigde Staten bleek in 2005 dat 20 tot 40 procent van de Amerikanen in een scala aan paranormale verschijnselen gelooft: 37 procent in het bestaan van vervloekte plaatsen ('haunted houses'), 31 procent in telepathie, 20 procent in reïncarnatie. In totaal werden op basis van tien vragen 73 procent van de Amerikanen als paranormaal gelovigen en 27 procent als skeptici geclassificeerd.

Een Ipsos-survey uit 2021 rapporteerde vergelijkbare meer recente cij-

fers: 46 procent van de Amerikanen gelooft in geesten, 32 procent in *aliens* maar ook 7 procent in vampiers en 6 procent in zombies (vergelijkbaar met hoeveel Nederlanders geloven in contact met *aliens*). Overigens, voor wie vraagtekens zet bij de oprechtheid van deze antwoorden: 88 procent van de respondenten gaf toe van het *Halloween*-snoep van hun kinderen te eten...

In ieder geval vergeleken met de Amerikanen kunnen Nederlanders nog steeds prat gaan op hun status als nuchter volkje. 🍬

Suzanne Hoogeveen is verbonden aan de faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, Eric-Jan Wagenmakers aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam en Michiel van Elk aan het Instituut Psychologie van de Universiteit Leiden.

Lezers die hun persoonlijke paranormalscore willen weten, kunnen de vragenlijst nog invullen op [Bit.ly/skepter](https://bit.ly/skepter).

In hoeverre gelooft u in...

1. dromen waarin de toekomst voorspeld wordt?
2. contact met overleden mensen?
3. juiste voorspellingen van iemands levensloop met behulp van de stand van de sterren en planeten?
4. het bestaan van geesten en spoken?
5. mensen die pijn of kwalen kunnen genezen door handopleggingen?
6. juiste voorspellingen van iemands levensloop met behulp van de lijnen in de hand?
7. het zien van toekomstige gebeurtenissen?
8. het beschrijven van de levensloop en het karakter van mensen uitsluitend met behulp van eigenschappen van die mensen, dus zonder ze persoonlijk te kennen?
9. mensen die gedachten kunnen lezen en zo kunnen vertellen wat iemand anders denkt of heeft gezien?
10. het zien van dingen die men niet zelf heeft meegemaakt, zoals het verongelukken van iemand of een misdaad?
11. het geven van goede karakterbeschrijvingen van mensen op basis van hun handschrift?
12. contact met wezens die afkomstig zijn van andere planeten uit het heelal?
13. het opsporen van voorwerpen, waterbronnen en dergelijke met behulp van wichelroede (gewoonlijk een Y-vormige tak) en aardstralen?
14. het verplaatsen van voorwerpen zonder ze aan te raken, met behulp van geestelijke kracht?
15. het laten gebeuren van dingen door ze heel sterk te willen?
16. het bestaan van kabouters en elfen?
17. het terugkeren op aarde in een ander lichaam nadat men is overleden?
18. het bestaan van mensen die door tovenarij andere mensen kwaad doen?
19. het bestaan van gevaarlijke plaatsen voor mensen omdat daar vroeger eens een misdaad werd begaan of omdat er veel mensen om het leven kwamen?
20. het bestaan van geluksgetallen waarmee men zijn geluk kan beïnvloeden?
21. het bestaan van ongeluksgetallen die men moet vermijden?
22. het over zich afroepen van gevaar omdat men onder een ladder door heeft gelopen?
23. het bestaan van mensen die kunnen vertellen wat zij in een eerder leven hebben meegemaakt?
24. het bestaan van mensen die door de duivel zijn bezeten en daarom allerlei slechte daden begaan?
25. de mogelijkheid van de menselijke geest of ziel om het lichaam te verlaten (om later weer terug te keren)?
26. de mogelijkheid om met bovennatuurlijke wezens te communiceren door een ouijabord ('glaasje draaien')?
27. het beschermen van een huis tegen geesten door middel van beschermende voorwerpen en kruiden?
28. het bestaan van engelen die op aarde goede daden verrichten en mensen beschermen?